

*Олена СОЛОМАРСЬКА,
кандидат філологічних наук,
професор КНУ ім. Т. Шевченка*

МАЛЕВИЧ І УКРАЇНА

Як визначити національну приналежність того чи іншого дітяча культури, особливо якщо доля закидала його у різні світи? Чи був, скажімо, великий Леонардо, який сам називав себе «людиною світу», виключно італійським мистцем, якщо значну частину свого життя він жив і творив у Франції? А Пікассо? Безперечно, іспанський, але ж і французький художник, чи не так? Слід визнати, що укладачі біографічних словників мають чималий клопіт зі включенням таких неспокійних людей, як люди творчі, до тісної клітки однієї країни. Візьмемо, наприклад, кілька статей з такого авторитетного у Франції словника, як *Le Petit Robert*:

А.Архипенко – американський скульптор і художник російського походження. Г.Баланчин – танцівник і хореограф грузинського походження, громадянин США. М.Ларіонов – художник, декоратор російського походження, громадянин Франції. В.Кандинський – художник, графік, гравер, теоретик мистецтва російського походження, громадянин Німеччини, потім Франції. І, чомусь, лише Соня Делоне характеризується як французька художниця українського походження. Але часи змінюються, і ось уже в новітньому електронному виданні відомої енциклопедії «Вікіпедія» читаємо: О.Архипенко – американський скульптор російського походження (що народився в Україні). У напрямку України вже зроблено перший неспівливий крок.

А що ж пишуть впливові видання про Малевича? Якщо французький словник вперто називає його російським мистцем, то у «Вікіпедії» вказано: народився в Україні в родині польського походження. То ким же був Казимир Малевич, якого французькі словники характеризують не лише як художника і графіка, але й як письменника? Чи допомагає відповісти на це запитання укладена професором Дмитром Горбачовим антологія «Малевич та Україна», що має чи то епіграф, чи то підзаголовок (а за розта-

шуванням на палітурці, скоріше, «надзаголовок»): «Він та я були Українці?»

Уявляю, з яким скептицизмом, а може й обуренням, сприймають таку заявку в мистецьких колах Росії, адже Малевича безумовно вважають однією зі «священних корів» російського авангарду, окрасою російського мистецтва.

Відкривається антологія «Нотатками з автобіографії», де Казимир Малевич згадує, насамперед, своє дитинство і свої перші мистецькі враження. Якби навіть і не було в тексті позначення де саме, в якій частині земної кулі проходило дитинство художника, мабуть, немає людини в Росії, чи в іншому кутку колишньої Російської імперії, яка б про це не здогадалася, прочитавши таке: «Мені подобалося харчування селян, у яких я часто їв, не дивлячись на те, що дома мені теж нічого не бракувало. ...Селяни їли сало з часником і український борщ, що його варили зі свіжих овочів (молода капуста, квасоля, картопля, бурячок), їли сметану і масні млинці, книші з цибулею, мамалигу з молоком і маслом, кисляк з картоплею тощо». Не лише самий перелік страв, але і його соковитість, нагадують Гоголя. Не полишає мистця замилювання селом і під час його міського життя. «Неповторним залишався у моїй пам'яті Київ. Будинки, вимурувані з кольорової цегли, гориста місцевість, Дніпро, далекі обрії, пароплави. Усе його життя впливало на мене дедалі більше. Селянки човниками перепливали Дніпро, везли масло, молоко, сметану, заповнюючи береги і вулиці Києва, надаючи містові особливого колориту». Треба бути абсолютно нечутливим до слова, аби не відчуті тут не поверхове замилювання заїжджого туриста, а безумовну «українськість» автора, його належність саме до цієї культури, до цієї нації.

Далі Малевич говорить про враження, яке справили на нього картини Пимоненка, особливо «Гопак». Але обставини змусили його переїхати з батьками до Курська. «З переводом до Курська правління Московсько-Курської залізниці серед службовців опинився там один рахівник, великий любитель малярської штуки, що пройшов через школу знаменитого українського майстра Мурашка, здається в Чернігові. Це був Валентин Лобода. У нас утворився гурток аматорів малювання. Невдовзі до нас приєднався ще один справжній художник, від якого вже й тхнуло Академією мистецтв. Це був Лев Квачевський. ... День у день ходили ми з ним на етю-

ди, влітку, навесні і зимою, верстов по тридцять за день. Цілу до-рогу сперечалися. Припиняли суперечку, коли сідали полуднувати. Згадували Україну. Він та я були Українці.» Ось слово і сказане, з великої літери написано, до речі. Таким чином, заявку з палітурки справджено. Але чи цього досить? Буває ж таке, що дитинство та юність людини проходять у певному середовищі, а потім вона зрі-кається цього, повертається обличчям зовсім до інших відчуттів, думок, поривань.

Відомо, що життя то відривало Малевича від України, то зно-ву притуляло до неї. Наприкінці двадцятих років він стає професо-ром Київського художнього інституту і саме тоді починається його співробітництво з авангардним українським журналом «Нова Генера-ція». У серії статей митець послідовно розкриває свою теорію «безречовості», супрематизму. Розробляючи концепцію нового мистецтва, Малевич робить це настільки невимушено, глибоко й цікаво, що, мабуть, саме ці його роботи надали французьким дослідникам підстави охарактеризувати його як письменни-ка. Зупиняючись детально на творах французьких мистців, він також приділяє серйозну увагу порівняльному аналізу деяких творів Пікассо з творами українського конструктивіста Татліна, зокрема, погляд його зупиняється на працях останнього «утилі-тарного призначення»: «Дальніший його (Татліна) твір буде подано у формі хатньої печі». (Надзвичайно важливо, що в антології весь цей матеріал детально проілюстровано і зусиллями Олени Папети подано зоровий ряд до усіх статей Малевича). Здається, що увага Малевича саме до цього твору — хатня піч як символ українсько-го села — є все ж не випадковою. Про це свідчить і стаття Малевича «Спроба визначення залежності між кольором і формою в маляр-стві», де він пише: «Село за своєю кольоровою пронизливістю рівне квітковому полю. Місто, навпаки, уникає всього, що виразно квіт-не, хоча любить квітки полів, що їх привезено в букетах. Це свід-чить про те, що відчуття, залишені природою, не погасли в ньому», і далі: «В дитинстві людина любить виразні кольори, сприймає їх у чистому вигляді — жовтий, червоний, зелений, синій. Це ставлення буде, між іншим, у всіх дітей, як міських, так і селянських (їх свідо-мість ніби на одному рівні). Ми можемо помітити тільки різницю в тому, що міські діти скоріш вживають чистий колір у бік потем-нення гам, аніж діти селянські. Отже є якісь причини, що спону-

кують до скорішого виживання в місті кольорових сприймань. Ці причини відсутні на селі зовсім, в силу чого людина, що зросла на селі, сприймає колір до старих років». Пригадавши вже наведені рядки з «Автобіографії», ми легко зрозуміємо, що Малевич, маляр, якого вважають своїм кола московських та петербурзьких естетів, зберіг на все життя яскраві дитячі спогади про українське село, де він «допомагав селянам робити візерунки на печач» і де, ще малим хлопцем, помітив головну різницю між заводськими робітниками і селянами: «Головне ж, чим заводські робітники відрізнялися від селян, було малювання. Перші не займалися малюванням, не вміли розписувати своїх домівок, не займалися, я б сказав тепер, мистецтвом. Усі ж селяни – займалися».

Таким чином, третина цієї об'ємної книжки, що налічує близько 450 сторінок, присвячена теоретичним розвідкам самого художника. Зібрані разом, вони вичерпно характеризують Малевича як теоретика малярства. Читач знайомиться також із листами самого Казимира Малевича до дружини і до українських художників. Окрему рубрику складають унікальні документи, віднайдені в архівах, що висвітлюють його родовід. Це потребувало великої дослідницької роботи з боку одного з упорядників антології, Сергія Папети, який є також автором передмови до видання.

На окрему увагу заслуговує розділ, присвячений науковим дослідженням і статтям на тему: Малевич і Україна. Досить лише подивитися на перелік мов, з яких зроблено переклад: англійська, німецька, польська, французька і навіть японська. Проте чи не найцікавішими з огляду на заявлену тематику є дві статті, що відкривають цей розділ: стаття О.Найдена та Д.Горбачова «Малевич мужицький» та стаття Д.Горбачова «Київський трикутник Малевича (Пимоненко – Бойчук – Богомазов)». У цих статтях детально розглянуто як «світ живої фольклорно-обрядової культури» вплинув на подальшу творчість художника, яке значення вона мала для втілення ним ідеї космізму: «Такий погляд на нескінченне, космічне є природним для людини, першими художніми враженнями якої були селянські розписи на білій печі й білих стінах хати, а першими художніми вправами – розмальовування тих стін тієї печі. Геометричні площини форми рухалися й чергувалися за законами ритму. Ті орнаменти символізували світовий розквіт, добрі сили вогненної космічної речовини».

Можна ще перелічувати багато достоїнств цієї книжки — це і чудові ілюстрації, що містять не лише твори самого Малевича, а і його послідовників, це й спогади про нього сучасників, та інше. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує рубрика «Українські мотиви у творчості Малевича», яка містить репродукції його картин і замальовок, що про них так написано у статті Найдена і Горбачова: «Космологічні чорний квадрат, коло і хрест — це образи-знаки світового дерева, що еволюціонувало в українському народному мистецтві у «вазон» настінного розпису, стало мотивом вишивок на рушниках, килимів, писанок, витинанок».

Нарешті, хотілося б зауважити, що хоч ця унікальна книжка, безумовно, є результатом плідної творчої праці десятків людей, проте її поява не була б можливою без самовідданості, або, точніше, безмежної відданості Україні та українському мистецтву її упорядника Дмитра Горбачова. Перегортаючи останню сторінку, починаєш розуміти, що винесена на палітурку цитата: «Він та я були Українці» набуває набагато ширшого змісту і стосується кожного з нас.